

Milko Matičetov

PREGLED USTNEGA SLOVSTVA
SLOVENCEV V REZIJI (ITALIJA)

(Referat za VI. mednarodni slavistični kongres v Pragi 1968)

Dva slovanska popotnika, J. Potocki in A. Pišely, sta ob prehodu iz 18. v 19. stoletje po čudnem naključju vsak zase obiskala daleč na zahod pomaknjeno in s treh strani zaprto dolino Rezije, kjer živi starinsko narečje slovenskega jezika. Z objavo njunih jezikovnih zapisov sta J. Dobrovský¹ in J. Kopitar² opozorila učeni svet na to osamljeno vejico slovenskega narodnega debla. Spomladi 1841 sta iz dotlej še nedotaknjene rezijanske folklorne zakladnice zajela nekaj vzorcev Ismail Sreznevskij³ in Stanko Vraz.⁴ Temelj raziskovanju folklore Rezijanov pa je v sedemdesetih letih položil Jan Baudouin de Courtenay. Gradivo, ki ga je zbral avgusta 1873, je že več ko devetdeset let izhodišče vsem, ki se kakorkoli zanimajo za Rezijo. Baudouin de Courtenayevo folklorno blago je na njegovo izrečno prošnjo v osemdesetih letih (1883 in 1887) dopolnila predvsem z glasbenimi zapisi Ella von Schultz-Adajewski. Kar je bilo za njima do nedavnega nabrano, so le bolj ali manj priložnostni paberki. Njun skupni delež,

¹ J. Dobrovský, *Ueber die Slaven im Thale Resia*. Slawin. Prag 1806, 120—128.

² J. Kopitar, *Die Slaven im Thale Resia*. »Vaterländische Blätter« IX (1816) št. 31, 176—180.

³ I. I. Sreznevskij, *Zpráva o Rezijanech*. »Časopis Českého Museum« 15 (1841) 341—4; *Rezijane*. »Moskvitjanin« 1844, V, 207—215. (Sam teh dveh spisov nisem imel v rokah.)

⁴ M. Matičetov, »*Pěsme Rezijske Stanka Vraza (1841)*«. Slovenski etnograf 16—17 (1963—1964), 203—215.

ki v izdaji iz 1895⁵ pomeni organsko celoto, je ostal nedosežen vse do šestdesetih let našega stoletja.

Zapisi J. Baudouin de Courtenaya so s filološkega stališča vzorni in zgodovina slovenske folkloristike jim v tistem času ne bi mogla dati ob stran kaj enakega.⁶ Študija »Rezja i Rezjane« (1876) prinaša med drugim tudi prvi — do danes edini — pregled rezijanskega ustnega slovstva.⁷ Marsikomu je le-ta bil dragocen kašipot, nanj se je po potrebi skliceval J. Polívka,⁸ za svojo rabo so si ga prevedli in priredili tudi Italijani,⁹ v nečem pa je bil poljski lingvist vendarle prenagel: v sodbah, ki zadevajo nabrano in nenabrano rezijansko folklorno gradivo. V mislih imam kategorične trditve take vrste: »Rezjanskija skazki ne predstavljajut ničego osobennago«; lovske pripovedi »ne predstavljajut ničego interesnago«; v dveh daljših svetniških zgodbah ni »ničego originalnago«; »pesni Rezjan po bolšej časti bezsoderžatel'ny i, točno tak že kak i ih skazki, ne predstavljajut ničego osobennago«... Če tisti, ki gradivo najbolje pozna, v isti sapi, ko ga predstavlja javnosti, sam pravi o njem, da ne pomeni »nič posebnega«, potem je res težko pričakovati, da bi se še kdo ogrel za zbiranje. Omenjene nespodbudne trditve so torej lahko vsaj deloma krive, da Baudouin de Courtenayevo folklorno delo v Reziji tako dolgo ni našlo nadaljevalcev.

Ob svojem prvem poskusu, da bi spoznal trenutno stanje rezijanske folklore, sem leta 1940 pred južnimi vrati Rezije, v Teru, med ženicami iz Učje nepričakovano našel lepo ohranjeno pripovedno pe-

⁵ *Materialy dlja južnoslovjanskoj dialektologii i etnografii* I. Rezjanskije teksty sobral v 1872, 1873 i 1877 gg., uporjadočil i perevel J. A. Baudouin de Courtenay. S priloženijami Elli von Schultz-Adajewskoj. Sanktpeterburg 1895. (Odslej bom rabil kratico: *Materialy*.)

⁶ Približuje se mu nemara le Matija Valjavec.

⁷ J. Baudouin de Courtenay, *Rezja i Rezjane*. »Slavjanskij Sbornik« III (1876), 223—371. (Odslej bom za to rabil kratico: *Rezja*.) Pregled ustnega slovstva Rezijanov je na str. 298—315, nekaj podatkov pa je tudi še zunaj tega okvira: str. 316—7, 341, 365—6.

⁸ J. Bolte — G. Polívka, *Anmerkungen zu den KHM der Brüder Grimm* I—III. Leipzig 1915—1918.

⁹ Videnska »Biblioteca Comunale« hrani rokopisni italijanski prevod celotne študije, kot mi je povedal rajni upravnik G. B. Corgnali. Samo delno je snov izrabljena v brošurici G. Loschi, *Resia — paese, abitanti, parlate. Saggi di letteratura popolare*. Udine 1898.

sem o »Godcu pred peklom«. ¹⁰ V Baudouin de Courtenayevev pregledu pripovedna pesem ni omenjena niti kot vrsta, čeprav sem med njegovim objavljenim gradivom našel prozni odlomek rezijanske Lepe Vide. ¹¹ To je kajpada podžigalo mojo radovednost, vendar zbiranje zaradi vojske ni bilo več mogoče. Pogoji za široko zasnovano in načrtno zbiralno akcijo so dozoreli šele v povojnem strpnem ozračju »odprtih meja«. V domenu in z aktivnim sodelovanjem etnomuzikološkega centra iz Rima (Centro Nazionale Italiano Studi di Musica Popolare) ¹² smo slovenski folkloristi začeli leta 1962 obsežna terenska raziskovanja v Reziji. ¹³ V središču naše pozornosti so na eni strani ljudska pesem, ples in instrumentalna glasba, na drugi strani pripovedno izročilo v prozi, pregovori in uganke, verovanja, predstavniki svet ipd. Z glasbenimi problemi, ki se porajajo ob nabranem gradivu, se posebej spoprijemlje referat tovariša dr. Voduška. Sam pa bi rad dal skromen prerez skozi današnjo literarno folkloro Rezijanov in pri tem načel nekaj vprašanj v zvezi s tekstno, oblikovno vsebinsko platjo gradiva, ki je doslej prišlo v naše arhive. Od maja 1962 do septembra 1967 se je nabralo na magnetofonskem traku nad 400 pesmi, ok. sto instrumentalnih zapisov in malone 2000 pripovedi raznih vrst. Čeprav še ni konec zbiranja, saj niso bile enakomerno obdelane vse vasi in zaselki, je vendarle danes že mogoč nov pregled ustnega slovstva Rezijanov, kot dopolnitev Baudouin de Courtenayevega pregleda iz leta 1876.

¹⁰ M. Matičetov, *Rezijanska pripovedna pesem*. Etnolog 17 (1944) 26–33.

¹¹ Gl. *Materialy* 1203: Sinnlose Erzählung.

¹² Asistent tega centra Diego Carpitella je z ameriškim etnomuzikologom Alanom Lomaxom mimogrede obiskal Rezijo že 1955 (gl. M. Matičetov, *Rezijanske ljudske pesmi na ploščah*. Slov. etnograf 14, 1961, 194), leta 1962 pa je tja prišel sam vodja centra, prof. Giorgio Nataletti. Za tehnično pomoč mu je bil leta 1962 dodeljen Italo Teja iz Trsta; leta 1963, ko je bil sam zadržan in se ni mogel udeležiti skupnega terenskega dela, nam je poslal tonskega tehnika Radia Trst Maria Bradaschio. Prvi popis sadov tega skupnega dela je G. Nataletti objavil v poročilu svojega centra: *Catalogo sommario delle registrazioni 1948–1962*. Roma 1963, str. 222–225.

¹³ Prvi glas o tem v tisku: V. Vodušek, *Pomembna odkritja v Reziji*. »Delo« 4/156, 6. 6. 1962. S slovenske strani so bili pri delu v Reziji doslej udeleženi: Uroš Krek, Zmaga Kumer, Milko Matičetov, Mirko Ramovš, Julijan Strajner, Marija Suštar in Valens Vodušek. Poljudno poročilo o delu v juniju 1963 je objavila Z. Kumer, *O učjarski fešti sv. Santantonišiča in še kaj iz Rezije*. Glasnik SED 5 (1963) 7, 9.

Pesem

Kar so nordijcem otoki Färöe za študij starodavne balade, ki je na evropski celini zamrla, to je nam Rezija za spoznavanje avtentične *pripovedne* pesmi. Skoraj poldrugo stoletje starim besedilom, ki so prišla do nas iz Rudeževe ali Smoletove zbirke, ne da bi vedeli, kako so jih peli, smo našli žive variante, ki so nam jih rezijanske pevke po vseh predpisih zapele. Do danes smo v Reziji odkrili péte variante tehle slovenskih pripovednih pesmi: Kralj Matjaž v turški ječi¹⁴ (Štrekelj 9—10), Godec pred peklom (64—66), Lepa Vida (73—75), Zaljubljen mladenič (112—115), Sv. Anton pred peklom (415), Ptičica pestrna (430), Jezus brez žlahte (6417—6430). V verzih, vendar za zdaj le recitirani, sta prišli na dan: Iz groba rastoči cvetlici se združita (726—747), Šentjanževa maša (6591—6596). Potem so se v Reziji ohranile, čeprav samo v obliki prozne pripovedi, nekatere snovi, ki jih poznamo tudi v verzih pri Štreklju: Deklica vojak (53 sl.), Mrtvec pride po ljubico [»Lenora«] (61—65), Otrokova duša se pokori (371—373), Sv. Andrej drugič rojen (582), Sv. Lukež [rez. Matija] ubije očeta in mater (608), Lakoma krčmarica (616—622). Skoraj vse pripovedne pesmi so sporočene v več tekstnih variantah, včasih tudi z različnimi napevi. Petje teh pesmi je moralo biti nekoč zelo priljubljeno, če so na eno izmed njih celo zložili parodijo:

Sveti Sintiláwdié
e šow po ne potyce,
e sritow dvi ščeryce,
te šlo tej dvi lesyce...

V pesmi o godcu *Láwdiú* (Davidu) imamo lep primer epskega pretiravanja: je tako jokal, vsi dolovi so bili polni vode, celo brvi je odnašalo! Pripovedna pesem nikakor ni splošna last, poznajo jo le redki posamezniki. Kaj bi jo moglo zadržati pred zatonom, ne vem.

Pogostejše, vsakomur dobro znane in splošno priljubljene so *lirične*, šaljive in podobne pesmi. Tudi povprečen Rezijan jih ima na zalogi precejšnje število. Navadno so kratke: doživljaj, misel, prispo-

¹⁴ M. Matičetov, »*Línčica Turkínčica*«. Pubblicazione per nõzze Micelli-Longhino. Udine 1966. Objavljena je ena izmed petih dotlej znanih rezijanskih variant; še dve sta prišli na dan kasneje.

doba, želo je izraženo v nekaj vrsticah. Zaradi zgoščenosti, ustaljenih stilnih prijemov in drzne metaforike je rezijansko pesem večkrat težko razumeti, to pa še ne pomeni, da bi bila »brez vsebine« (Rezja 311). Improvizatorski dar Rezijanov je lepo podčrtal že Baudouin de Courtenay (Rezja 313—4). Dostikrat pa je nemogoče potegniti ločnico med upesnjenim enkratnim doživetjem in med tradicionalnim motivom. Marsikateri pevec je prepričan, da poje lastno pesem, pa je le spretno kombiniral od izročila dane verze ali situacije in morda le z malenkostnimi premenami ali celo brez njih dobil, kar je želel. Ko se človek malo vživi v rezijansko pesem, ima ne enkrat občutek, da stoji ob zibeli ljudske lirike. Prenekateri starejši Rezijan ali Rezijanka sta kdaj zložila kako pesem in to se še zmerom ve, še zmerom so tu »priče«, ki potrjujejo, da je ta in ta zložil to in to *mýzico* (pesmico) ob ti in ti priložnosti! Na primer (imena tu opuščam):

Ob pogledu na pokopališče v dolini se je dekle v planini spomnila svojega ljubega, ki ga je odnesel plaz, in mu zapela ... Ko je mladenič zapustil dekle, so ji zapeli, da *lipi mej to spólznulo* ... Dekle je zvedela, da jo v vasi obrekujejo, pa se je javno branila očitkov — s pesmijo ... Posebno pesem so zložili dekletu, ki je iskala samo edinca, da bi se ji nikoli ne bilo treba ločiti od njega (edinci niso šli na vojsko) ... Mladenič je na plesu z vižo razglasil veselo novico, da bo moral svoji izvoljenki kmalu pripraviti *zibíllico* ... Neki Biján je bil zaradi ponarejanja denarja obsojen na dosmrtno ječo. Dva avstrijska žandarja sta ga vodila v Lepoglavo na Hrvaškem. Ob poti je zagledal rojake brusače in zaprosil, da bi z njimi spregovoril. Žandarja mu nista dovolila. »Kaj pa zapeti domačo pesmico, bi smel?« — »To žel« sta rekla. In je zapel:

»Lipěj moje kopárine,
 ģaké vi greta na domow,
 da soludéjta mater mō,
 ke je na bowa vydla več!«

Mimo pevcev in pevk, ki so že rajni, tako da živijo le njihove pesmi, »arhivirane« v ljudskem spominu, pa v Reziji danes poznamo nekaj oseb, ki imajo celo pesniške ambicije, naj bojo še tako skromne. Mešetar Angelo Lega z Gozda daje duška svoji osebni žalosti ob nesrečah, ki so ga zadele v življenju. Pastir samotar Roberto Palà iz Osojan toži nad begom od lepe gorske narave, opuščanjem planin in

uničevanjem divjadi. Brusač Tálíko Brida s Solbice najrajši kot šaljav kronist spremlja vaške dogodke, dobrodušno zabavlja čez staro in mlado, svoje stvaritve pa »objavlja« tako, da jih doma pove v mikrofón, njegov sin pa potem v nedeljo po maši pred cerkvijo pusti teči magnetofón... Nehote ti pridejo na misel rimski poetje, ki so obešali svoje satire na Pasquinovo soho, in florentinski obrtnik (če se ne motim čevljar), ki se je pred svojo delavnico v verzih norčeval iz someščanov. Kljub določenemu tehničnemu napredku stojimo v bistvu pred precej podobnimi pojavi.

Tudi *nabožnih* ljudskih pesmi je v Reziji nekaj. Božično, trikraljevsko in še katero so nam zapeli, celo v zboru. Potem pa je tu vrsta molitvic, večernih ali jutranjih, iz rodu »zlatih očenašev« ipd. Ljudje jih recitirajo, najrajši bi rekel »drdrajo«, ne da bi jih dobro razumeli, vendar spoštljivo, ker so jih pač slišali od matere ali od »babe«. Štejejo jih skoraj za nekaj obrednega, kar se ne sme opustiti brez nevarnosti za dušo in za telo. Prav gotovo niso nastale po letu 1873, čeprav je Baudouin de Courtenay takrat menil, da jih ni (*Rezja* 313). Pesem o sodnem dnevu, katere dve vrstici sta mu prišli na uho (mi smo našli celo), pa sodi pravzaprav že v drugačno kategorijo. To so cerkvene pesmi — po rez. rokopisu iz leta 1797 »*subete canzonete*« — ki imajo svoje avtorje iz vrst domačih duhovnikov (npr. Žwan Micelli z Njive, 1750—1814).¹⁵ Samo zaradi izjemnih okoliščin v Reziji so se na določeni stopnji razvoja znašle na isti ravni kot prave ljudske pesmi, to je prepuščene izključno ljubezni in spominu vaških pevk, vestalk izročila (navadno istih, ki so nam obvarovale tudi stare pripovedne pesmi).

Obredne pesmi spravljamo vse pod eno streho, vendar so kaj raznorodne. Našli smo nekaj pristrčnih uspavank. Otroci imajo posebne pesmice, ko majejo piščalko, ko vabijo polža, naj pokaže roge, ali božjo kravico (pikapolonco), naj ugane, kje je doma ljubi.^{15a} Svato vsko pesmico, ki jo je Vraz zapisal 1841,¹⁶ smo tudi mi v letih

¹⁵ M. Matičetov, *Scritti resiani*. »Ricerche slavistiche« 12 (1964), 123—144.

^{15a} Tudi oče. B. de C. — *Materialy* 707 — prinaša tako formulo z Njive, s pripombo, da je to nekakšna uganka. V resnici gre za vedeževanje iz leta žuželke.

¹⁶ Ena varianta s Solbice je objavljena v prigodni brošuri »*Linčica Turkinčica*« (gl. op. 14) na 3. strani ovitka.

1962—67 slišali peti večkrat. Pričevanja o jokanju so nam dali pripadniki rodu, ki je to navado že opustil, vendar jo ima živo v spominu.

»Ojme, me stanúglice!«

Tako so v Osojah baje objokovali otročiča, ki je umrl, ne da bi se razvil, torej še kot *stanúglica* (menek). Stara navada je počasi slabela in bila vedno bolj podvržena zasmehovanju. Resnično ali mogoče jokanje je karikirano:

»Wojme, me Paskice,
ke na je pila us fläjšice
anu ištës to ni pomäzalu!« (Njiva)

Koledovanje, ki se bolj in bolj omejuje na navadno pobiranje darov, je bilo v prejšnjih časih zmerom združeno z voščili in dobrimi željami za

no prave lëto,
no zdrave lëto,
no mlade lëto,
no boate lëto,
no kosmate lëto — balamón.¹⁷

V Bili so koledniki imeli spet drugačno formulo:

Kristu, nuna, na koledo,
ma baba grdo gleda...

Pust od nekdanj spremljajo posebne pesmice, npr.:

Da püst e nör, pa o si nör,
nu sewa öba nörina... (Osojane)

ali:

Da plešta, plešta, maškire,
ni filija ni vašaga... (Bila in drugod)

— podobno kot ima tudi rez. instrumentalna glasba nalašč in samo za to priložnost svojo wyžo: *to medvëdavo*.

¹⁷ *Balamón*: temna formula, ki zveni nekam po romansko, vendar se mi je doslej ni posrečilo razrešiti. Tudi na Solbici, kjer je v navadi, ne vejo, kaj naj bi to pomenilo. (Glej še op. 48.)

Zagovarjanje bolezni pri ljudeh in živalih je kot pomožno sredstvo (ko že vse odpove ali preden se zatečejo k drugim pripomočkom) danes v živi rabi le redkokje. Zagovor proti gadjemu strupu — *te za kačo* — so mi povedali trikrat (v Učji in v Bili), po enkrat pa sem našel besede za *ávor* (?), za *ogónj*, za *ta hüdi mozóro* (Učjá). Zagovori so včasih zelo kratki, kot npr. tale osojski proti ječmenu na očeh:

Cö
rizváli se itö!

V Učji — tako sem slišal že 1940 — so menda poznali tudi nekakšne »preventivne« zagovore, npr. da bi obvarovali kokoši pred *brúnico* (podlasico).¹⁸ Proti naravnim močem so se skušali zavarovati s pomočjo krščanskih svetnikov in svetnic. Med obrambnimi formulami te vrste je najbolj znana tista ob bliskanju in grmenju, naslovljena na sv. Bárbulo, ki naj varuje *mir* (zidovje) in *krst* (ljudi) *por to sveto stríjico*. Posebej pa velja omeniti dve sólbaški formuli: proti viharju, vetru —

»Sveti Sinkóšteršič,¹⁹
dejte viter w jamo!«

in proti oblakom:

»Biži, biži, öblek!
Pojte, pojte, súnčace!«²⁰

Otroške pesmice so kratke besedne igre, brez globlje vsebine. Z rimo, asonanco, ritmom ipd. skušajo doseči besedno ugodje in odziv,

¹⁸ To omenjam z željo, da bi se komu drugemu posrečilo najti, kar jaz že dolgo zastonj iščem.

¹⁹ Po najnovejših informacijah (marca 1968) so se temu čudnemu svetniku priporočali tudi zvečer po rožnem vencu: »*Patanúšter za svetaya Klóštrina*« (Osojane). V Bili pa naj bi bil za veter skrbel »sveti san *Zbandónčič*«.

²⁰ To so mi povedali, ko sem spraševal, ali ne poznajo morda tudi v Reziji kaj podobnega terskemu zagovoru »*Bježi bježi mahla...*« (gl. M. Matičetov, *Uno scongiuro sloveno contro la nebbia e i suoi corrispondenti svizzeri*. »*Alpes Orientales*« 3, Basel 1961, 160—163).

pač po starostnih stopnjah poslušavcev. Nekaj odlomkov za zgled:

To re, to re — ore po Lóo...

Ti di, ti di, — ko baj na di...

Tik tik — ore na Bri
je na valyka, rüsa jid... (Vse troje Solbica)

To lye, to lae
tow Barćinen patóce. (Osojane)

Nespodobnih pesmi Baudouin de Courtenay v Reziji ni slišal niti enkrat, zato je skoraj pripravljen zagotoviti, da jih ni (*Rezja* 313). Resnici na ljubo ta rubrika tudi v Reziji ni čisto prazna. Lani umrli pevec, od katerega smo 1962 prvič slišali nekaj verzov Lepe Vide, je imel v svojem repertoarju marsikatero dvoumno pesmico, ki jo je z užitkom pel zlasti takrat, ko je bil v rožicah. Predlanskim o pustu so vzdignile pesem o »kósiću«, ki »mu plažá zavětrno«, same resne, priletne ženske, brez zgražanja kogarkoli, brez pohujšanja.

Rezijansko petje je pogosto združeno z instrumentalno glasbo in s plesom. Rezijan je rojen pevec in plesavec. Ko »moćüti cýtiro« (ne samo zasliši, ampak začuti glas gosli), pusti vse in gre za tem magnetom. Za igranje sem poleg navadne izpeljanke *citirét* (cýtira) slišal tudi izraz *zvonět*. Nekateri *citirávci* (godci) iz preteklosti so še zmerom v časti. O Diváji iz Bile pravijo npr., da

Ta citira Divájina
wso bisko ves na frájila (veselila),

o Hudičánu s Sólbice pa še bolj slikovito:

Krok će zábet krokanje,
ma Udičána výža ne!

Za sklep razdelka o pesmih se mi zdi kot naročena izjava človeka iz starejšega rodu: »Mladínci ni ne wmižo po nínin lengáču pět« (Mladi ne znajo peti v nobenem jeziku). V tem stavku so na kratko obsežena vsa mogoča opažanja v zvezi s pesmijo včeraj in danes: Poprej se je pelo več; pelo se je samo po rezijansko; zdaj pojejo tudi italijanske in furlanske pesmi; nobenih pa ne pojejo več z dušo, kot nekoč stari...

Pregovori in uganke

Pregovori in uganke so vrsta na prehodu med pesmijo in prozo. Oblikovno bi jih mogli dostikrat prištevati k pesmim, njihove vsebinske značilnosti pa nas silijo, da jih obravnavamo posebej.

Poznamo *pregovore*, ki so taki kot pesmice. Na primer:

To lahko delet ospodén,
ba bylo žyto za te w mlen.

(Lahko je gospodariti, če je vsega zadosti). Sentence: *Uka wópáma, uk pryde* (Ti o volku, volk iz gozda); — *Lesýca predíwa dlako, ma výciha ne*; — *Navada je žalizna srákica*; — *Wsak téže wódo na svoj mlyn*; — *Ti ke se spári s to örko wódo, se boji pa te mrzle*; — *Indi möreš det blek, makoj tana tribo ne* (Vse lahko zakrpaš, samo trebuha ne — pri jedi nikar ne varčuj); — *Tri döbre maćije so bile: na je wmrła za šmar-no míšo* (vel. šmaren) *za mrazon, na je wmrła za lákatjo turw jasané, no so spykale müe za vínate* (božič). Primere: *Oblačén tej čabüla*; — *To mi re tej pesu zwun* (kot svinji sedlo); — *Ma tardo lawo tej mlinarska penć* (kamen). Vremenski, o letnih časih ipd.; *Sv. Matya zabywa anu odbywa*; — *Merč rusí, mej bílí* (Na marčnem soncu porjaviš, na majniškem ne). Navedel sem samo del posebej zapisanih pregovorov, precej pa jih bo še med netranskribiranimi proznimi teksti, kjer so pogostne zlasti primere.

Baudouin de Courtenay je v svojem pregledu navedel en sam pregovor (o šmarni miši — *Rezja* 311), vendar jih ima nekaj raztresenih med jezikovnim gradivom, ki ga je izdal leta 1895, čeprav ni opozoril nanje niti tam v stvarnem kazalu. Na primer: *Vínči hrēben, níkoj petelēn* (*Materialy* 748); — *Vsáka smart, ka pryde, má no skúzo* (753); — *Ko se ösrow tu brahése, ë rēkow, da »Tö ka tö ë, tö ë!« Anu, ko se öprow, an ë rēku, da »Mundížja na lípa rič!«* (1065).²¹ Zadnji spada v družino pregovorov, ki se zanje v moderni strokovni literaturi uveljavlja ime »wellerizem«.²²

²¹ Prvi del tega pregovora poznamo tudi drugod na Slovenskem v takile obliki: »Kar je, je!« je rekel tisti, ki se je usral v hlače. Rezijansko nadaljevanje bi se glasilo v knjižnem jeziku: Ko se je opral, je rekel: »Snaga je lepa reč!«

²² Povzeto je po Dickensovem junaku, simpatičnem slugi gospoda Pickwicka, Samu Wellerju, ki je stresal take izraze kar iz rokava.

Uganke so dobro zastopane že v pregledu iz 1876, kljub izjavi, da niso »v večjem obtoku med Rezijanci«. Skoraj vse tedanje uganke so še danes žive, včasih celo v boljši, popolnejši obliki (npr. za nebo in zvezde: *De lípe zeléne tobár, a ma rose úvrave batúne* — prim. *Rezja* 310, št. 7). Kajpada je prišlo na dan tudi dosti novih, npr.: *Ko oca wstáne, syn je vže po vasě* (Ogenj); — *Ko a je turó ýše, a je faměj, anu ko a je ta zúna, a je ospodén* (Ogenj); — *Desat mužow vidívajo noga biloga uz noga zelénoga vira* (Deset prstov vleče iz kotla sir); — *Štiri nogárci, štiri popošárci, dva rogárci, dva uwárci anu den repávec* (Krava).

Proza

Vse, kar se ne poje, ampak se pripoveduje nevezano, Rezijani ime-nujejo »*právica*«. Če bi radi videli, da bi jim kdo pripovedoval, ga nagovarjajo pol za šalo pol zares:

Pravi, pravi právico,
magari to, ka uk je snidal kravico!«

Živalske pravljice imajo največ in najzvestejših poslušavcev: vse rezijanske otroke. Zato obvezno vsaka mati zna in pripoveduje vsaj nekaj »*lesýčjih právic*«. Le-te so razmeroma kratke in manj zahtevne od čudežnih, novelističnih, legendarnih in drugih pravljič. Vse so lokalizirane do potankosti, tako da jih otrok podoživlja kot nekaj resničnega in domačega. Baudouin de Courtenay je brez dvoma zadel bistvo, ko je o živalskih pravljicah rekel, da so »kot rojene med Rezijanci samimi« (*Rezja* 298). Začetek pravljice »Bolni nese zdravega«, ki pri B. de C. poteka z Njive, je v novem gradivu v Bili postavljen v Žbajánčičevo bajto na območju Črnega potoka, v Osojah h Káwcovim, na Solbici k Jürinovim, drugod morda še kam (na trakovih je vrsta variant, ki do danes niso transkribirane). Tudi potem, ko volk in lisica zbežita iz vasi, se gibljeta po strogo določenih domačih poteh, po krajih, ki so vsi do zadnjega imenovani. Vrh realističnega risanja pa doseže ena izmed osojskih variant na koncu: ko lisica misli, da se je že naučila leteti in jo vrani spustijo, naglo pada proti zemlji in trešči naravnost neki Karlini v oprtnjak (*na wdárila Karlini tu kórbo*). Junaki do zdaj zapisanih rezijanskih pravljič, ki grejo v to

skupino, so zraven že omenjenega volka in lisice: medved, lev, divji prasec, divja koza (»*muja karótama*«), jazbec, zajec, hišna in poljska miš, kača, rak,²³ polž,²⁴ *skákaj* (kobilica), *rüsica* (mravlja), pajek, *madvidica* (bramor), vrani, *bändula* (pastirčica), *závoj* (ponirek);²⁵ izmed domačih živali nastopajo oven, koza,²⁶ *moš* (osel), pes, *túca* (mačka), petelin, kokoš, *klóča* (koklja) in piščeta; kot razočaran porok se v eni izmed pravljic uveljavlja trn. Pri »*grdýni*« ali »*grdýnici*«,²⁷ ki jo včasih srečamo v družbi z živalmi, ni jasno, če je žival, pošast, bajno bitje, zato se bomo k nji še vrnili. Ker je očitno še zmerom dosti povpraševanja po te vrste pravljicah, je mlad oče v bijskem zaselku Podklanac prišel na misel, da bi sebi in svojim otrokom v veselje to snov malo moderniziral. Nastala je nova pravljica o treh botrah lisicah, kako se med sabo obiskujejo v avtomobilih najnovejših znamk, imajo služabnike in razkošno opremljena stanovanja, sedijo v foteljih, pijejo vermut, gledajo televizijo, kjer se na zaslonu v glavnem kajpada spreletavajo kokoši... Volka je starejši pravljicar, doma z Njive, oblekel od pete do glave, od škorenjcev do kane, v nekdanje pražnje moško oblačilo Rezijanov. Če si je to izmislil sam ali pa je že slišal tako pripovedovati, ne vem.²⁸ Realističnemu podajanju snovi se prilaga tudi govorica. »Doma« živali govorijo po rezijansko, lisica pa dobro ve, kako je primerno v širokem svetu: ko pride na *Bilo* (Resiutta) nakupovat živež, brž »obrne jezik« in se s štacunarjem meni po laško (furlansko). Da bi se »*lesýčji*« jezik ločil od človeškega, postavljajo pravljicarji za karakterizacijo živalskega dialoga — posebno v nagovorih — soglasnik *ž* ali *š* pred prvi zlog: npr. *žbótrčec*, *ž(h)ótrčec*;

²³ Nastopa v družbi z volkom in lisico v pravljici *Lisica kmetica*: »Ciciban« 1962/63, št. 3, 70—71. (Tu in drugje v tem listu žal ni navedeno, da gre za pravljice iz Rezije, čeprav je uredništvu oddani rokopis take podatke vseboval.)

²⁴ *Nesrečni polž*. »Ciciban« 1965/64, št. 1, str. 4.

²⁵ *Ponirek in pastirčica*. »Ciciban« 1962/63, št. 4, 98—99. Zraven sta še pajek (prodaja blago) in trn (gre za poroka in izgubi). Pravljica je z Njive.

²⁶ *Volk in kozica*. »Rodna gruda« XI (1964) 197 (Solbica).

²⁷ Prim. Z. Kumer, *O učjarski fešti sv. Santantonišiča in še kaj iz Rezije*. »Glasnik SED« 5 (1963), str. 9.

²⁸ Na staro deblo cepljene nove prvine (če ne morda celo nov voz, ki samo teče po starih kolesnicah) imamo tudi v rezijanski pravljici z Rávance: *Lisica v šoli*, »Ciciban« 1962/63 št. 1, str. 2.

žbótrica, ž(h)ötrica; žbište škomparenčice; šćánibica; umin žlitat (znam letati) ipd.²⁹

Rezijanske *pravljice* (v ožjem pomenu besede) so na Baudouin de Courtenaya naredile »vtis, da so prevzete ali iz knjig ali pa od drugih narodov«. Seveda je res, da so »navadne pravljice«, kakor jih imenuje, »splošna last bolj ali manj vseh ne samo evropskih, ampak tudi azijskih narodov« (Rezja 303), vendar prav to odpira folkloristiki nadvse široka in mikavna obzorja. V pravljicah ne iščemo snovne izvirnosti za vsako ceno. Veliko več nam npr. pove zanesljiva varianta dobro znane in močno razširjene pravljice kot pa nova zgodba, s katero ne vemo kaj početi, kam jo uvrstiti. Kot vsi kulturni elementi, tako so tudi pravljice potovale iz kraja v kraj, narodi in ljudje iz ožjih regij so si jih izposojali desno in levo, kadar in kjer so le mogli. Odkrivati smeri teh tihih potovanj, zakonitosti tega izposojanja, mar to ni lep, dragocen prispevek za kulturno zgodovino posameznih pokrajin, celih dežel in zakaj ne — kontinentov?

Samo zato, ker je npr. pravljica o Pepelki tako vsesplošno znana, je mogoče brez večje muje razvrstiti njene rezijanske variante v štiri različne skupine:³⁰ a) v novejšem času iz (ital.) knjig ali iz šole prevzeta »Cenerentola«; b) tja do prve svetovne vojske iz (slov.) knjig ali ustno od Slovencev (ki pa so jo brali v novejšem času) prevzeta »Pepelka«; c) ustno od sosedov Furlanov prevzeta »Činižóta«; d) domača rezijanska *Pipijóha, Pofujófa, Pofujófica*³¹ ipd. Tudi ta zadnja kajpada ni avtohtona tako, da bi se bila v Reziji rodila, vendar se je potem, ko je ne vemo kdaj zašla v to skrito gorsko dolino, v nji obdržala v svojem nekdanjem starinskem oblačilu, ki je prav gotovo precej starejše od oblačila Grimmov »Aschenputtel«.

²⁹ Leta 1892 ali 1893 so Baudouin de Courtenaya opozorili na to Rezijani sami: *Materialy*, str. 633.

³⁰ Gl. M. Matičetov, *Schichten und Strömungen im Erzählschatz der Resiataler*. IV International Congress for Folk-Narrative Research in Athens — Lectures and Reports. Athens 1965, 285—6. Prim. tudi M. Matičetov, *Sui maschieramenti nella narrativa popolare*. »Alpes Orientales« 4, 1966, 93.

³¹ To ime je po izpeljavi enako tolminskemu *Pepelúharju* (Gabršček-Kenda, *Narodne pripovedke v Soških planinah* III. Gorica 1896, št. 1) iz pravljice, ki je možki dvojnik Pepelke in ki je znana tudi v Reziji, le z drugače zasukanim imenom: *Pepešnják*.

Po podobni razdelitvi na različne plasti kajpada kliče celotno pripovedno izročilo Reziyanov. Potem ko sem npr. leta 1965 našel v Osojah varianto pravljice o skesanem razbojniku,³² je na Solbici prišlo na dan še nekaj novih variant. V njih je junaku ime Pietro Rodeo, medtem ko v Osojah nosi zgodovinsko ime Petra de Abano. To ime in primerjalna analiza, ki je bila mogoča na podlagi študije leningrajskega folklorista N. P. Andrejeva,³³ sta me pripeljala do dvojnega spoznanja: osojska varianta skoraj korak za korakom ustreza praobrazcu evropske srednjeveške legendarne pravljice, kot ga je Andrejev rekonstruiral z 250 variantami v rokah; ni nemogoče, da imamo v Osojah v Reziiji ohranjeno zraven imena junaka († 1315) tudi obliko pravljice, kot je v prvi polovici 14. stoletja krožila po srednji Evropi. Pri poslušanju sólbaskih variant sem imel vtis, da pripadajo mlajši, novejši plasti kot osojska. Treba pa se bo prepričati, ali te pravljice morda ne poznajo tudi v drugih rezijanskih vaseh še v drugačni obliki.

Kar velja za *Pipijóho* in razbojnika Petra, bo treba preskusiti ob *Snegolici* (Sneguljčici) in nešteti drugih pravljicah, ki so bile zapisane od 1962 sèm, večina izmed njih ne samo enkrat, ampak vsaj dvakrat, če ne večkrat. Ker sem si zmerom prizadeval za pravšno razpoloženje med pripovedovanjem, ker sem izbiral, če se je le dalo, večerne ure in zimski čas, so pravljice zelo dolge in zato jih je transkribiranih prav malo. Meni samemu so dostopne mimo spomina po registih ali celo samo po naslovih v delovnem dnevniku, ki niso zmerom najbolj povedni: *Ta s to sinco*, *Te zes preslico*, *Ta s kročo*, *Gobeć*, *Ta s cítiro* (= Kurent) itn. Lahko bi se jih brž nabralo — samih naslovov — za več strani.

S pravljico o skesanem razbojniku smo se že dotaknili *legendarnih* snovi. Mimo takih, kjer prevladuje pravljčni element (npr. o materi sv. Petra, o rajski ptici idr.) imamo tudi take, kot sta dve pripovedi o svetih, ki ju Baudouin de Courtenay ni preveč cenil. Zdelo se mu je namreč, da so vse podobne pripovedi »prevzete iz tiskanih svetniških življenjepisov« in zato ne kažejo »nič izvirnega« (*Rezja* 310). Vendar sta vsaj tisti dve, ki ju je 1876 samo omenil in 1895 v celoti objavil, v Reziiji še zmerom živi. Druga, o sv. Alešu, zapisana 1967,

³² M. Matičetov, *Peto Abano. Racconto resiano del tipo AT'h 756 B.* »Schweizerisches Archiv für Volkskunde« 61 (1965), 32–59.

³³ N. P. Andrejev, *Die Legende vom Räuber Madej.* Helsinki 1927.

je kar majhna umetnina. Tudi če bi se izkazalo, da ta čudovito povedana zgodba tematsko sledi kakšni tiskani obdelavi, bi pač morali priznati, da ustna »kopija« močno prekaša pisani »izvirnik«. V rezijanskem narečju tiskanih ali pisanih svetniških življenj nimamo, zato bi bilo tudi nadvse zanimivo izvedeti, kateri konkretni (italijanski, slovenski, nemški?) tekst je mogel sprožiti rezijansko pripoved. Prav to sem si npr. prizadeval dognati ob neki drugi rezijanski legendarni pripovedi, »Geusufet« (Joasaf in Barlaam),³⁴ ki očitneje kot sv. Ivan in sv. Aleš izhaja iz pisane predloge, vendar se mi te predloge ni posrečilo najti. In če bi jo bil našel? Najbrž bi nam dokumentarno potrdila, kar zdaj lahko samo slutimo: da je v novi, ustno sporočeni sôlbaški pripovedi toliko novega, svežega, enkratnega, da ta pripoved sme veljati za novo, samostojno stvaritev!

Originalnost, ki je plavala Baudouin de Courtenayu pred očmi, je pri ustnem slovstvu utopija. V t.i. »visoki« literaturi dandanes ustaljene navade so tu nerabne, saj bi drugače lahko kratko in malo obsojili ustno slovstvo za nepretrgano, večno plagiatorstvo, to pa je nesmisel! Izviren je v pravljici jezik, ki je bolj ali manj osebno pobarvan in nosi hočeš nočeš stilni pečat tistega, ki pripoveduje. Izvirne so lahko drobne epizode, način, kako so razvrščene, razni »tehnični« prijemi, dialog, okraski in vse, kar ni že dano od izročila. Izvirna je prilagojenost domačim ljudem, pokrajini, času, navadam, kulturi...

Da iz tradicionalnega ogrodja zrasede lepo oblikovana stavba, pravljica, pa je potreben mojster, ustvarjavec: pravljničar. Za Baudouin de Courtenayevega prvega obiska je na Solbici živela ženska, ki so jo sovaščani šteli »za otličnuju razskazčicu« in mu svetovali, naj jo obiše. Prepustimo besedo njemu samemu: »Jaz sem se res napotil k nji, vendar — žal — sam, tako da sem za priporočilo imel edino svoje lastno daleč ne zadosti prepričljivo leporečje. Izid mojega podviga je bil klavrn kot le kaj. Ne glede na vse moje dokazovanje se je omenjena ženska, ki ni še nikoli poprej nič slišala o meni, sprva zelo prestrašila, nato me je ozmerjala in za povrhu rekla: *Tasté tasté po wáši póti, my na známo nikár právit, ja nacón mēt nínaha šáhti z wámi!*»³⁵ Po tem mi

³⁴ M. Matičetov, *Die Legende von »Josaphat und Barlaam« in Resia*. »Volksüberlieferung« — Festschrift für Kurt Ranke. Göttingen 1968, 197—209.

³⁵ Rezja 283 — *Materialy* 346. B. de C. je rabil vsakokrat malo spremenjeno transkripcijo, zato sem si sam dovolil tretjo, še bolj poenostavljeno.

ni ostalo nič drugega, kot da sem rad ali nerad poslušal njen nasvet.« Kdove kaj vse bi bila ta temperamentna Solbičanka lahko povedala poljskemu profesorju ali kasneje komu drugemu, pa ne vemo niti tega, kako ji je bilo ime! Škoda. Na Solbici je namreč pripovedovanje še danes priljubljeno in v časti, pa bi nam avtentični in lepi teksti iz prejšnjega stoletja še kako prav prišli za primerjavo z današnjimi.

Na Solbici se je leta 1900 rodila pravljíčarka, kakršne ne poznamo ne med Slovenci ne med Italijani in tudi drugod v Evropi ne: *Tyna Wájtawa* (Valentina Pielich).³⁶ Ker se o nikomer nikoli ne ve, kaj ga čaka, sem pohitel zajeti čim popolneje njen pripovedni repertoar. V dobrem letu dni — od avgusta 1966 do septembra 1967 — se je nabralo že nič manj ko 370 enot. Kajpada ni vse zlato, kar je povedala, vendar so vmes tudi pravi biseri, naj si bo z literarnega ali z etnografskega stališča. Tyna lahkotno zapleta in razpleta tudi kompozicijsko zahtevne tekste. Njena okvirna zgodba o Kristusu in Sempjérinu, kako sta hodila skupaj po svetu, je sestavljena kar iz osmih delov ali epizod; prva, uvodna, se neprisiljeno razreši šele na koncu. O svoji najdaljši pravljíci, *Požrtnek nu velákanek*, je Tyna Wájtawa rekla, da »so tri prá-vice wkop, ma to wse dna«. Sama o svojem pripovedovanju skromno pravi, da so ji bile pravljíce od nekdanj vseč, da jih je zmerom rada poslušala, da pa so jih stari znali še lepše praviti... V želji, da bi imeli podajanje te nenavadne pravljíčarke vsaj za silo dokumentirano hkrati v besedi in podobi, smo poleti 1967 posneli nekaj njenih krajših besedil za posebno oddajo po RTV Ljubljana.³⁷

Kakor v športnem tekmovanju ne delamo razločkov med tekači na dolge ali na kratke proge, tako jih ne smemo delati tudi v umetnosti. Zaradi »maratonsko« razpoložene Tyne Wájtave pač ne bomo zopostavljali oseb, ki so si izbrale morda samo stometrsko progo. Delež vsakogar zasluži priznanje in ni manj vreden od deleža drugih. Kaj naj rečemo npr. o Paski Siega Dúlici (1908) iz Osojan, ki je eno leto

³⁶ Prvo poročilo o nji v Letopisu SAZU 17 (1966), 118. Posebej jo predstavljam v 7. marčni št. »Pionirja« 23, 1967/68, 8—9, s petimi zgodbicami. Objavljene pa so še tele njene pravljíce: *Dvanajst ujcev*, »Prim. dnevnik« 23/309, 31. 12. 1967; — *Man pravet »Smrt«?* Trinkov koledar za 1968, 119—133; — *Giusufet* (v nemškem prevodu), Festschrift Ranke, Göttingen 1968, 198—203.

³⁷ Na programu 25. marca 1968 kot 6. oddaja v seriji »Pri naših pravljíčarjih«. Dve šaljivi pripovedi T. W. pa sta prišli že v uvodno oddajo te serije, 2. oktobra 1967.

za pravljíčno legendo o skesanem razbojniku³⁸ nepričakovano povedala krščansko verzijo mita o ukradenem ognju?³⁹ Njen repertoar je majhen (ne vem, če obsega deset pripovedi), vendar zelo pomemben. Pri Rozaliji Di Lenardo Čónkini (1875—1962) iz Bile smo imeli veliko srečo, da smo jo spoznali res zadnji hip, samo dva mesca pred smrtjo. Njene pravljíce so bile enkratno doživetje.⁴⁰ Zнала jih je nič koliko, povedala pa samo štiri ali pet; njen repertoar skušam zdaj obnoviti s pomočjo njenih dveh zgovornih hčera, Marije (Bila) in Ane (Solbica). Kot v vsaki večji vasi je tudi v Bili nekaj žarišč ali »gnezd« (izraz je rezijanski!) za pripovedovanje. Šele eno je kolikor toliko obdelano; pet ali šest bolj ali manj rednih udeležencev tega gnezda ali kroga (n. Erzählerkreis) je do zdaj prispevalo skupno več ko sto pravljíčnih in drugačnih pripovedi. Tu so se pele tudi pripovedne in »svete« pesmi. V drugih vaseh sta obdelani dve podobni gnezdi, eno v Osojah in eno na Solbici, zunaj tega pa imamo v glavnem samo registracije pripovedi posameznih dobrih pravljíčarjev. Med njimi se odlikujejo npr. Pavli Bobac (1902) z Njive, Natalino Di Lenardo Wřšin (1917) iz Osojan in precej drugih.

Čeprav je Rezija tako majhna, da šteje komaj pet ali šest vasi in nekaj zaselkov, se vseeno lahko ponaša tudi s svojo Schildo. Kar so vzhodnim Slovincem Veržej, Lemberg, Kranjcem Ribnica, Tolmincem Šebrelje, to je Rezijanom — Učjá. Ne vem, kako so Učjárji, rezijanski »Ribničani«, s to svojo vlogo zadovoljni in če tudi sami pri oblikovanju takih zgodb kaj sodelujejo. V nekaj primerih (npr. za kozo v turnu, kupovanje mačke, spravilo sonca za zimo) vem, da je ta koristni in prepotrební kraj pomaknjen na ozemlje sosedov, ven iz Rezije — v Mužac (Moggio).

Rezija je zelo bogata s *povedkami*.⁴¹ Baudouin de Courtenay je iz te vrste izročil z očitno vnemo iskal le zgodovinske pripovedi,

³⁸ Gl. opombo 32.

³⁹ M. Matičetov, *Il furto del fuoco a Resia, in Sardegna e nel mito prometeico*. »Studi in onore di Carmelina Naselli«, Vol. I. Università di Catania, 1968, 165—191.

⁴⁰ M. Matičetov, *Rezijanska pravljíčarka Rozalija di Lenardo*. »Glasnik SED« 4 (1962), str. 10; — *Rozalija iz Bile v Reziji*. »Pionir« 19 (1963—64), 234—235.

⁴¹ Besedo »povedka« rabim za nemško »Sage«, francosko »légendes«. Zakaj se mi izraz »pripovedka« zdi neprimeren za te vrste pripovedi, nameravam v kratkem razložiti v časopisu »Jezik in slovstvo«.

ker si je pač obetal kakega potrdila svoji teoriji o posebnem »rezijanskem narodu«. Tega kajpada ni našel in odtod morda razočaranje ali kar že veje iz izjave, da »Rezijani nimajo zgodovinskih izročil v strogem pomenu te besede. Dogodki, ki se je o njih ohranilo ustno izročilo, so tako recentni in zraven tega so še večinoma tako nepomembni, da jih nikakor ni moč uvrstiti v kategorijo zgodovinskih faktov«. Velikih dogodkov, ki bi pretresli svet, v majhni, zaprti gorski dolini ni moč pričakovati. Vendar se mi vsaj izročilo o pokopavanju mrtvih pri cerkvi sv. Gervazija v Nemah — 13 ur hoda iz Rezije — zdi vredno omembe (danes je navadno združeno s sušenjem mrtvih na petru)⁴² in resno kliče po zadovoljivem pojasnilu. Pripovedi o vojaških ubežnikih, ki se zatečejo v pust kraj, si v soseščini poiščejo družice in so tako začetniki naselitve (*Rezja* 316—317), sem na svoja ušesa in skoraj na las enako, kot krožijo v Reziji, slišal za gornjo dolino Tera (1940) in za Trentarsko dolino (1952), bral pa za mnoge doline v Alpah in drugod. Izročilo o delitvi planine na Krnici (dva brata se domenita, kako bo prvi, ki pride do nekega kamna ob poti in vkleše vanj križ, dobil bližnjo planino — *Rezja* 341) pa je krajevnim razmeram prilagojen odrastek mednarodne zgodbe o razmejitvenem teku,⁴³ z drugimi besedami spet »nezgodovinsko«.

Danes žive povedke nam rišejo preteklost Rezije precej izvorno. Kot je v zgodbah te vrste navada, se resnično prepleta s fantastičnim in numinoznim. Stoletja so pred nami kot odvit dolg pergament, na gosto popisan z drobnimi črkami. Vpisi si sledijo brez nekega vidnega reda, tako da ne veš, kje je incipit in kje explicit. Zaradi tega imamo pri razvrstitvi podatkov proste roke in lahko začnemo kar pri Rezijanih, ki s korbo na rami izbirajo kraj za naselitev. Furlanska ravan se jim je zamerila, saj ni nikjer niti navadnega *počypála*, kamor bi človek lahko oslonil korbo in si oddahnil. Iščejo in iščejo, dokler ne pridejo

⁴² Najbrž gre za spomin na prafaro Neme (Nimis), tako kot so drugod v Vzhodnih Alpah podobna izročila vezana na prafare: Libeliče na Koroškem, Rodine v Savski dolini, Volče na Tolminskem, S. Pietro di Zuglio v dolini But v Karniji in druga. Prim. Ivan Grafenauer, *Die Volkserzählung vom falschen Sarg*. »Fabula« 1 (1967), 35—6; — *Ljudska povestica o napačni krsti*. »Alpes Orientales« 1 (1959), posebej str. 14—16.

⁴³ Posebej o rez. odrastku tega izročila gl. M. Matičetov, *Un nuovo anello nelle tradizioni sulla corsa per il confine*. »Schweiz. Archiv für Volkskunde« 62 (1966), 69—70.

v Rezijo, kjer vsaj kamnov-počival ne manjka... Kristus in sv. Peter sta potovala z Laškega proti *Níškemu* (Avstriji, nemškimi deželam) in se ustavila v gostilni na *Bili* (Resiutta). Ko sta se že okrepčala in si odpočila, Kristus vstane in hoče naprej po glavni cesti. Peter pa: »Gospod, mar ne vidite, da je tu še ena dežela?« — »Ah!« pravi Kristus, »*Rozojánuve ni se ranǵéjta sáme!*« (Rezijani naj si pomagajo sami)... Res so bili večno prepuščeni sami sebi. V stoletni pravdi za gore, gozdove in pravico paše so nad lahkovernimi, neukimi in revnimi hribovci pogosto zmagovali ljudje iz glavne doline, ki gotovo niso izbirali sredstev, da bi dosegli svoj namen. Rezijani so se jim oddolžili tako, da so jim naprtili tisto znano zvijačo: v čevlje naj bi si bili že doma nasuli zemlje, samo da bi na sporni planini lahko prisegli, da stojijo na svoji zemlji...⁴⁴ Na krivično pridobljenih pašnikih pod Sartom so pasli konje. Domačinom Solbičanom to ni dalo miru, pa so svojo stisko potožili divjemu, močnemu *Dardáju*, ki je živel v samoti pod Indrýnico. *Dardéj* je v konjski planini naredil leseno ogrado in v nji pustil eno samo *wrzilo* (prehod) nad prepadi. Potem je nagnal vse konje skozi tisto vrzel v prepad. Tam zdolaj včasih še zdaj najdejo konjsko podkev... Dardej je nekaj časa živel s svojo sestro (ali hčerjo) Lino. Vsakokrat, ko se jima je rodil otrok, ga je mati vrgla kar čez rob. Glas o tem je prišel tudi v Mužac.⁴⁵ Poslali so po Lino in jo odpeljali. Saj bi je ne, ampak so jo morali, ko pa ni imela niti krpe obleke na sebi... Ko so jo odpeljali, je njena mati pela:

»Ko sunce bo za oro šlo,
me lipe Line več na bo!«

Dobro je namreč vedela, da jo bojo v Mužcu zažgali na grmadi (po drugem izročilu: raztrgali s konji)... Solbičani so bili nekoč zmenjeni, da se bojo v nedeljo po maši udarili z Bijáni, ki so rekli, da se vdajo

⁴⁴ Aarne-Thompson, *The Types of the Folktale*. Helsinki 1961, 1590: The Trespasser's Defense.

⁴⁵ Rezijani so bili odvisni od Mužca v posvetnih in cerkvenih rečeh. Najprej je bila vsa oblast v rokah opata, ob sekularizaciji pa je Mužac postal sedež okraja, s sodnijo ipd. V izročilu o sežgani ali raztrgani Lini je bržkone še ohranjen spomin na čase, ko je bil opat obenem zemljiški gospod. (Múžaški benediktinski samostan je bil ustanovljen v začetku 12. stoletja, razpuščen pa s sklepom senata beneške republike leta 1777.)

samo, če jih Solbičani poženejo do Lipovca. Na pomoč je moral priskočiti Dardej. Sešili so mu hlače, da bi na Rávanci ne kazal svoje sramote pred celo faro. Da bi se ne zmotil, so mu morali sólbaški rojaki pokazati, kateri so Bijani. »Z njimi opravim sam!« je rekel. Stopil je k lipi pred cerkvijo, odlomil enega izmed najmočnejših vrhov in z njim — ko da je metla — nagnal Bijane v beg do lípovškega mostu in čez... To je bil Dardej, ki mu nekateri pravijo tudi *Dardák*. Koliko je v rodu z drugimi rezijanskimi korenjaki (*Löl*, *Dün*), ki so bili tako močni, da so sami nesli na rami deblo za brv, hišno sleme ali kaj podobnega, je ta hip težko reči. Podobno kot *Löl* »*Kotléc*« z Malega kolka, ki si je iz Terske doline prinesel v svoje domovanje kad kisle repe s kamni vred,⁴⁶ si je tudi Dardej prinesel sod repnega soka iz Soške doline čez Žagarsko goro... Solbaška divja žena, *Kodkodéka* ali *Korkodéka*, je zmerom delala ravno nasprotno od drugih. Ob veliki suši, ko so si vsi želeli dežja, je ona šla prat k reki in na glas prosila za sonce, da bi v miru posušila perje iz svojih blazin. Večno je bila z vsemi sprta, pa se je nazadnje naveličala, zažgala Solbico in odšla nekam čez Kilo... V tistem času na območju Kile, Krnice in še marsikje ni bil nič kaj nenavadna prikazen medved. Volka pa so ponoči srečali kar na poti med Solbico in Ravanco. Ko je bila Solbica samo v »Vasi« (sedanji zaselek »*Ves*« je njen ostanek, vse drugo, s staro cerkvijo vred, je sredi 18. stoletja odnesla povodenj), so bili na Ladini hlevi, vmes pa gozd. Še zdaj pripovedujejo o ženski, ki je šla ponoči sama k »Injini skali« (blizu nove cerkve). »*Gótra*, se niste bala úka?« so jo zjutraj vsevprek spraševale sosede. »Ne, saj sem nesla v ponvi žerjavico!«... Ogenj je bil drugače pomemben ko danes! Na Koritu, takrat navadni planini, se je ustavila čez zimo stara ženica. Zapadlo je dva metra snega in sredi noči je ženski nekaj reklo, naj vstane, ker ima le še »*iskiričico*« ognja. Šele na tretji opomin je šla gledat in med pepelom res našla samo en tleč ogelček. Iz njega je komaj spet razpihala ogenj, brez katerega bi je bilo gotovo konec...⁴⁷ Tako kot z medvedom in z volkom

⁴⁶ M. Matičetov, *Löl Kotlić — Krpan iz Rezijske*. »Sodobnost« 11 (1963) 3, 249—256. Staro Čenjo Siega v Lipovcu (1884—1967) sem obiskal še večkrat potem, ko mi je dec. 1962 povedala to zgodbo. V pogovorih s staro, rojeno v Osojah, se mi je zazdelo, da je na rezijansko izročilo morda vendarle vplival tudi Levstikov Krpan.

⁴⁷ Glej moj članek iz opombe 39. (»Studi in onore di C. Naselli«, str. 166.)

se je Rezijan nekoč srečaval tudi z *dujâkom* (divjim možem) in *dujačeso* (divjo ženo). Divji ljudje so sicer živeli lastno odmaknjeno življenje, tuintam pa so se njihova pota le križala s človeškimi. Dujačesa si je npr. zaželela človeške hrane — *osójanice* — in dala v zameno za vsak kos jedi po eno svojo rjuho (Bila, Solbica) ... Svojega bolnega otroka je dujačesa zamenjala na vasi za zdravega; ker je pa bolni otrok venomer jokal (pustili so ga nalašč lačnega!), ga je dujačesa kmalu prišla iskat in prinesla onega nazaj ... Solbičanka je pod Sartom srečala dujačeso z zibelko in jo ogovorila, odgovor pa so bili le nerazločni zlogi *ble-ble-ble* ...⁴⁸ Njivaški fantje so prijeli dujačeso in jo spet spustili, ko je obljubila, da bojo na Njivi imeli lepe krave in lepa dekleta; to še zmerom velja ... Mlada dujačesa se je zaljubila v Rezijana, se z njim omožila in mu rodila otroka, nato pa zbežala, ko ji je v jezi rekel: »*Dujîna — potôčnica — šalbâdil*« (Tudi: *Štrija víja — patôlka víja!*) Po drugem izročilu je pred odhodom presekala otročiča na pol (Solbica) ...⁴⁹ Dujak je ukradel na Njivi ženo in imel z njo otroka, pa mu je zbežala ... Tudi neko učjarsko ženo je dujak ukradel, ko je bila sama doma, ker so ravno nesli njenega otroka h krstu ... Dujak je hotel odpeljati osojsko dekle; zgrabil jo je za lase, vendar se mu je iztrgala in zbežala na Korito, njemu pa so ostali v pesti samo lasje ... Bijski senosek se je bal pomagati dujačesi, ki je pred dujakom bežala mimo njega; drugo jutro je našel dujakovo plačilo: pol mošnje denarja in pol dujačese ...⁵⁰ Jesenski čas je dujačesa opominjala ljudi

⁴⁸ V nekaterih besedah, ki so položene v usta divjim ljudem, slutim podobno težnjo kot v živalskih pravljicah: nakazati, da gre za poseben govor. In spet je tu soglasnik ž: *Zgank — žmô! Zmam — žmô! Žüdra* (ime dujačese v eni izmed solbaških povedk), *žügarčič*. Kar a priori pa ni moč izključiti še nečesa: da imamo v takih primerih ohranjeno drobno sled govornice staroselcev. Skrbno bomo morali zbrati vsa drobna pričevanja te vrste, kajpada širše kot samo v Reziji, kjer smo srečali npr. koledniško formulo *Balamón*. S Kobariškega, kjer so sorodnosti z Rezijo tudi v toponomastiki (npr. *Male bante ali Malabanti*), imamo nerazumljivo formulo ob metanju kresnih šib (*Bante le, bante le, goule*) — gl. Ce fastu 27—28, 1951—52, 123.

⁴⁹ Prim. J. Kelemina, *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*, Celje 1930; št. 151, 157 in 145/VII.

⁵⁰ To plačilo spominja na plačilo, ki ga je zjutraj dobil tisti, ki se je ponoči pridružil vpitju divjega lova. Rezijanska zgodba pa se dogaja podnevi. (Mikavno je, da v Reziji kljub povpraševanju še ni prišlo na dan nič v zvezi z divjim lovom, divjim lovcom ipd.)

v planini, kdaj je pametno odgnati živino v dolino. »*Damuu, damuu, ġibórna!*«⁵¹ je slišala klicati njivaška žena na Krnici, pa je vneto predla naprej in se ni zmenila za opomin; drugo jutro je bilo za meter snega. Take klice nekateri pripisujejo tudi *Hüdi uri* ali dobrim dušam rajnih... Duše, ki *plántajo* (se vicajo, pokorijo), delajo to pogostoma v kačji podobi. Otroci so tako kačo videli nekje pod Kaninom na soncu in se ji tiho izognili; prišla je za njimi kot ženska in jih vodila za roko, da bi ne padli... Neki mlinar je v Laški planji ustrelil kačo, ki se je sončila; kmalu mu je zgorel mlin... Tudi Golanda iz Osojan je ubil tako kačo, pa je zbolel in umrl... Senoseki v Kili so videli belega goloba zleteti proti nebu: tisti hip je končal pokoro nekdo, ki je pred 400 leti ukradel ubogi vdovi merico mleka...

Pisani panoptikon še daleč ni izčrpan. Poetizirano »zgodovino« Rezije sem poskušal le nakazati. Prehod od realnega k mitičnemu je nezaznaven. Marsikje ob novih prikaznih bo potrebna še skrbna analiza. Tako npr. zraven kač manistične narave (gl. prejšnji odstavek) srečamo v Reziji vsaj še dvoje vrst kač: *mličnelico*, varuhinjo doma, in manj jasno *linčezo*⁵²... *Grdýna*⁵³ je lahko nedolžna, ljubkovalna *grdýnica* iz živalske pravljice, lahko pa tudi neke vrste pošast; vsaka gora ima svojo *grdýno*: tista iz Morjane se bije s tisto iz Kanina; lahko je tudi neke vrste vedež: *grdýna* na Rüşčeah podučí mladeniča, ki mu je bilo narejeno, da je moral hoditi vsako noč v vas, kako se rešiti... V Kaninu je baje *kušět* (kozel),⁵⁴ ki ima zlate roge... Ponoči so ljudje v nevarnosti na vsakem koraku. Mož, ki je neprevidno odgovoril na *juhuhúkanje* (vriskanje), je komaj ušel, da ga dva velika psa nista

⁵¹ *ġibórna*: kozje ime. G. Hubschmid (*Haustiernamen und Lockrufe als Zeugen vorhistorischer Sprach- und Kulturbewegungen*. »Vox Romanica« 14, 1952, 190—191), ki navaja oblike *ciborna*, *čiborna* — seveda ne iz Rezije — pravi, da je to beseda s predromanskim sufiksom.

⁵² *Linčéza* tudi *linčéža* (Bila): prim. furl. *inciésine* = kača, vendar brez mitičnega ozadja.

⁵³ Na izrečna vprašanja, kaj je to *grdýna*, sem do danes dobil več odgovorov, ki se ujemajo le, da je to *braw* (žival). Katera žival naj bi bila, pa že ni več soglasja: divja koza, kača (ker nastopa v pravljici AT 155), zmaj (ker nastopa v pravljici AT 300), nedoločna *dežmerína* (zverina), ki je lomila celo gozd...

⁵⁴ Boren odgovor na vztrajno povpraševanje v zvezi z Zlatorogom. Enkrat je pobljže lokaliziran — *kušět turv Jédalnice* (v Jedalniku?); do zdaj je to vse, kar sem našel v Reziji.

raztrgala; ker je prižgal ogenj, nista imela moči do njega...⁵⁵ Na ponočni klic se ne sme nikoli vprašati »kaj«, le »aaa«... Oglasiti se ni dobro takoj, ampak šele na tretji klic... Če koga kličeš ti sam, daj pred ime »Ooo«... Neimenovano nočno bitje se je postavilo Režijanu na pot z besedami: »*Tvoj je din, ma je nuč!*« Ogovorjeni se je znašel in brž odgovoril: »*Nuč je tva, pot je ma!*« Imel je prosto pot... Ljudi s posebnimi močmi poznajo tudi Režijani. *Morá* — in *móra* — je tako rojena (da hodi pit kri drugim ljudem), *štrije* se pa učijo (delati škodo, točo ipd.). *Vědamci* ali *vědamci* se kažejo kot lučice ob vodi, letajo po produ, so *špíritave* (duhovi), pa tudi *ni dědavi bodék* (nagi možje), z ognjem v ustih... Podatek Baudouin de Courtenaya o pritlikavcih je skoraj gotovo nepopoln: »*dídaci, ni máji múžje*«⁵⁶ ni njih ime, ampak samo razlaga pojma. Majhnemu, čudaškemu možicu, ki pa lahko hitro zraste do orjaške velikosti, Režijani pravijo *Lórgo* (Solbica) ali *Lárgo bórgo*⁵⁷ (Bila); baje nagaja ljudem in jim zapira pot, vendar je plašen in se prav posebej boji noža... Izmed naravnih moči ali elementov so v Režiji personificirani: *Hüda ura* (baba z brado in korbo, srečavali so jo v planinah, ko se je pripravljalo k nevihti); *Větar, Vítar* (mož, ki gre »iz vsakega kraja«; raztrgan mož, prišel je prosit »*no jihlo nu no net, ke ja man si parše ret*«); *Vý(h)er, Vijar* (vrtinec; tudi on je prosil pri ljudeh nit, da si bo šel šivat v Kanin). V eni izmed Rozalijinih pravlji iz Bile nastopajo *Godovčičaci*⁵⁸ (majhni kot otroci, živijo v gozdu, dobremu dekletu dajo na čelo zvezdo, slabemu ovnovo vreče).

⁵⁵ Ena izmed zgodb o ognju, navedena na str. 167—168 spisa iz op. 39.

⁵⁶ *Didaci* (Rezja 303 — *Materialy* 304): beseda *děd, didac, didačec* doslej menda še ni bila nikoli registrirana v pomenu palček, »karlik« ipd. Baudouin de Courtenay so jo razložili kot »uominetti«, v nemščini: »es waren gewisse ‚didaci‘ (Männchen), kleine Männer.« Pač pa sem besedo slišal v pomenu občestni kamen (it. paracarro).

⁵⁷ Zdi se, da ima beseda romansko lice. Za solbaško obliko *Lorgo* je morda skrit »Orko«, medtem ko bi bijski *Largo borgo* lahko bil nekakšna reduplikacija (kot kraški »cipi-capi« ali kaj podobnega). Stvar bo treba še preveriti v sami Režiji pa tudi v njeni slovanski in neslovanski sosesčini.

⁵⁸ *Godovčičaci*: tu je nemara še ohranjen prvotni, časovni pomen korena *god*. V solbaških variantah te pravljice so na njihovem mestu *miscave* (mesci). Obojim dekletu išče po glavi in vidi v lasih razne živali (v zvezi z letnimi časi?). Poosebljene mesce srečamo še v eni solbaški pripovedi: *Dvanajst ujce* (Primorski dnevnik, 31. dec. 1967).

Štrije sem omenil že prejle, da bi ne okrnili razlage ljudstva, ki skuša ločiti priučeno, prostovoljno magično aktivnost od prirojene, usodne odvisnosti od nerazumljivih moči ali dogajanj v naravi. Coprnice so prihajale v Rezijo tudi od drugod. *Bólška* (= slovenska) štrija je izgubila ruto v Žagarski gori, ko so se oglasili v Reziji »hudi psi« (zvonovi)... Furlanska kmetica je potujočim Rezijankam tako natančno opisala njihov domači kraj, da so brž vedele: to je štrija, ki je hodila plesat na Kilo in narejat točo... Nemška štrija je dvema Njívjanoma dala v najem kozla (hudiča), da bi ga pojezdila domov na Sempjéri (29. 6., njívaški praznik)... Njivaška žena je pred smrtjo klicala k sebi svojo solbaško botro: hotela ji je vrniti mleko, ki ji ga je bila vzela ob sedmih otrokih in ga skrila pod kamen v Barmanu... Da bi kdo ne rekel, da so coprništvo imele v zakupu samo ženske, naj omenim drvarje, ki so na Kili trpeli žejo. Tedaj je eden v družini^{58a} zapičil svojo sekiro v drevo in že je po sekiri priteklo mleko... Coprniške povedke niso nobena redkost danes in še manj verjetno je, da bi jih bilo »moč slišati zelo poredkoma« (*Rezja* 309—310) v času Bau-douin de Courtenaya.

Med ostanki animističnega gledanja na naravo je rezijansko izročilo, da je po starem celo gozd govoril. Ko so drevesa videla, da se jim bliža človek s sekiro v rokah, so prosila: »*Wójme, ne mle, ne mle!*«⁵⁹ E. von Schultz-Adajewski je zapisala mikavno zgodbo o ženski, ki jo prehitil njen čas, tako da rodi v gozdu (*Materialy* 1358—9: *Hötra*). Po stari navadi, da se mati nikakor ne sme prva dotakniti otroka, ko pride na svet, ampak da ga mora vzdigniti posebna botra (v mužaški listini iz leta 1578 »*comadre a levar de terra*«),⁶⁰ si je porodnica pomagala tako, da se je otroka dotaknila z vejo. Ko je kasneje spet šla v gozd, se ji je tista veja pripognila in jo pozdravila kot botro... Tako zapisek iz osemdesetih let prejšnjega stoletja. Seveda me je mikalo slišati, kako je s tem izročilom osemdeset let kasneje. Rezultat povpraševanja je dvakrat pomemben: prvič zaradi snovnih dopolnil k staremu tekstu in drugič metodološko, kot dokaz, da je ne le priporočljivo, ampak

^{58a} Očitno coprniki — *štrijún*. (Podobno kot *štrijo* in *štrijúna* imamo v Reziji izpričanega tudi nenavadnega moškega dvojnika more: to je *morún*, pl. *morúnave*.)

⁵⁹ »*Ojme, ne mene!*« Ciciban 1963/64, št. 1, str. 5.

⁶⁰ G. Perusini, *Le condizioni di vita in val Resia nel secolo XVI*. »Slovenski etnograf« 16—17 (1963—64), 262/3 in 272.

nujno potrebno iskati po sledovih starih zapisovavcev iz prejšnjega stoletja. Iz več ko desetih novih zapisov zgodbe o botri veji, znane v vseh rezijanskih vaseh, izstopa posebno nadaljevanje: Mož tiste porodnice je hodil na delo mimo kraja, kjer je žena rodila. Opazil je, da se mu veja klanja, pripogiblje. Začuden, saj ni bilo nobenega vetra, je šel, da bo vejo odsekal, pa je že ob prvem dotiku pritekla iz nje kri. Ko je žena doma slišala, kako in kaj, je brž uganila, da je to bila »botra veja«, s katero je pred časom prišla novorojenčka.

Rezija tudi ni brez *razlagalnih* (aitioloških) povedk. Ko je hudič videl, da ima bog toliko praznikov in še vse nedelje povrhu, on sam pa nič, je bil žalosten. Stopil je naravnost pred boga in ga poprosil, naj dá tudi njemu kaj. Bog mu je dal zadnje tri dni pusta: *mali* (nedeljo), *srídnji* (ponedeljek) in *valíki púst* (torek). Potem izvemo npr., zakaj ima februar manj dni kot drugi mesci; kako je *béčula velézla un zes böave lánite* (čebela prišla iz božjega lica); od kdaj je *slapéc* slep (rekel je, da bo pikal vsevprek, celo moža na konju); zakaj kanja — ptica v rdečih škorenjcih — prosi za dež (odžejja se lahko samo s tem, kar ulovi v zraku). To in ono razlagalno besedilo ima svoje mesto med živalskimi pravljicami: zakaj se psi ovohavajo; zakaj se ponirek potaplja, pastirička hodi gor in dol ob vodi, trn pa trga ljudem obleko.⁶¹

Pomembno mesto zavzemajo zgodbe o strahovih. Ker je v ljudskem ustnem repertoarju kriminalna literatura količinsko bolj šibka,⁶² se vaška skupnost od nekdanj rada prepušča napetim zgodbam o strahovih. Celo odraslemu gre srh po hrbtu ob dramatičnem begu Rezijana pred nočnim zasledovavcem. Predrznjež je za stavo ukradel cedilo mrtvim, ki so *plántali* (prestajali kazen) in sirili v Črnem potoku. Ko se je preganjani zatekel h križu ob poti, se je tudi preganjavec ustavil in mu ni mogel do živega, njegovi mrtvi pajdaši s planine pa so ga hujskali: »*Imíga* (zgrabi ga) za *glávo!*« — »*Na mören, ke ma krst!*« ... *Imíga* za *hrbat!*« — »*Na mören, ke ma kryž!*« In tako se ponavlja za roke, noge ... Nekaj zgodb o mrtvih se mi je posrečilo ujeti na trak celo med varovanjem mrliča. Potem so še zgodbe, kot je tista o Solbi-

⁶¹ Glej zgoraj, opomba 25.

⁶² Vendar so roparske in podobne zgodbe precej zaželenene; pravljíčarji si pomagajo iz zadrege tako, da jih pač bolj pogostoma ponavljajo. Iz Rezije lahko omenimo tu izročilo o možu, ki ubije svojega sopotnika, ta pa mu pred smrtjo napove, da ga bo izdala luna.

čanu, ki se je kasno zvečer vračal z Ravance in se mu je po poti pridružil lačen volk. Mož mu je delil kruh, dokler ga je kaj bilo. Že blizu doma mu ga je zmanjkalo, tedaj pa mu je zadnji hip priskočil na pomoč domači pes Turko...

Na koncu bi veljalo vsaj omeniti povedke o usodi (npr. »*Ora je izdē, minót je izdē, ma sýnu ny*«⁶³ in še nekaj drugih); razne »etične« zgodbe, če smem rabiti oznako M. Dragomanova; nato priljubljena prerokovanja, kako in kdaj bo na svetu hudo; vse mogoče šaljive zgodbe;⁶⁴ kup krajevnih anekdot itn., itn.

Pripovedi, ki jih je Baudouin de Courtenay povzel ali samo omenil v pregledu ustnega slovstva Rezijanov leta 1876 in integralno objavil med *Materialy dlja južnoslavjanskoj dialektologii i etnografii* leta 1895, so tako ali drugače žive — menda vse do zadnje! — še v naših dneh. Zraven tega pa so se sprožili celi plazovi novega, prej neznanega rezijskega pripovednega blaga, ki grozi, da nas bo zasulo, če ga ne bomo čimprej prepisali, uredili in izdali.

*

Ko je Jan Baudouin de Courtenay leta 1886 v pismu tajniku Carske akademije znanosti v Petrogradu prof. K. S. Veselovskemu pojasnjeval pomen in potrebo izdaje svojega gradiva in je med drugim dejal, da je »opisovanje in raziskovanje Rezijanov naloga ne samo slovanske, ampak tudi zahodnoevropske etnografije« (*Materialy*, str. II), ni nič pretiraval. Samo eno bi bilo treba še dodati: da je raziskovanje Rezije vendarle v prvi vrsti naloga *slovenske in furlanske* etnografije.

⁶³ Prim. R. Wildhaber, »*Die Stunde ist da, aber der Mann nicht*«. *Ein europäisches Sagenmotiv*. »*Rheinisches Jahrbuch für Volkskunde*« 9 (1958), 65—88.

⁶⁴ Ze med *Materialy* (1158) srečamo norčav dialog: mož z Njive se hvali, da je doma jedel piščanca, gostilniška družba pa ga spravi v zadrego, češ zakaj je po prslih okapan od močnika! S tem prizorčkom, ki ga je B. de C. označil kot »nicht ganz verständlich«, imajo Rezijani tudi dandanes veliko veselje.

APERÇU DE LA LITTÉRATURE ORALE
DES SLOVÈNES DE LA VALLÉE DE RÉSIA (ITALIE)

En 1841, S. Vraz et I. Sreznevskij puisèrent les premiers exemples du trésor folklorique, jusque-là encore intact, de la Résia. Mais ce ne fut que J. Baudouin de Courtenay qui, dans la septième décade du 19e siècle, posa les fondements à l'exploration du folklore des Résiens. Ses efforts furent complétés par les notations musicales de E. Schultz-Adajewski. Si l'on voulait réunir ce qu'après eux a été publié jusqu'aujourd'hui, le tout ne pourrait point atteindre leur part. Il se peut que des propos de Baudouin de Courtenay auraient pu décourager les gens, comme par exemple: »Les chansons des Résiens sont, pour la plupart, sans contenu et, de même que leur contes, ne présentent rien d'important.« Dans le premier aperçu de la littérature orale des Slovènes de la Vallée de Résia (Baudouin de Courtenay, *Rezja i Rezjane*, 1876) n'ont pas été envisagés tous les genres de la poésie populaire résienne. Et le matériel publié par le même auteur en 1895 pose encore beaucoup d'énigmes.

C'est la raison de ce que les folkloristes slovènes, en collaboration avec le Centre d'ethnomusicologie de Rome, ont abordé, en 1962, des vastes enquêtes au terrain de la Résia. Au centre de l'intérêt figurent, d'un côté, la chanson populaire, la danse et la musique instrumentale (voir la communication du dr. Vodušek), et de l'autre les traditions épiques en prose, les mythes, les croyances du peuple, etc. Les résultats s'imposent déjà par leur ampleur: plus de 400 chansons, 100 mélodies instrumentales environ, et presque deux mille contes de genres variés.

L'action de recueil, suivant les vestiges de Baudouin de Courtenay, a démontré que tous les contes, notés dans la Vallée de Résia dans la 7e et dans la 8e décade du 19e siècle, sont vivants aujourd'hui encore, et très souvent même sous une forme plus précieuse du point de vue ethnographique, et plus attrayante du point de vue esthétique. Mais avec ce matériel connu d'auparavant, on a découvert aussi beaucoup de matériel inconnu et qui ni dans la Resia, et souvent ni même dans le voisinage, jusqu'alors jamais encore a été enregistré.

Par l'observation des conteurs (une femme l'emporte par un répertoire de plus de 300 textes), de l'auditoire, de la fonction de raconter, etc. on sera à même de répondre à toutes les exigences de la folkloristique moderne. Tout le matériel est enregistré sur bande sonore et possède, pour cette raison, aussi une valeur dialectologique incontestable. Et de plus, le témoignage intérieur de ce matériel narratif: on rencontre aussi bien dans le parler des Résiens que dans leurs contes, dans leurs légendes, dans leurs mythes des archaïsmes dans les sujets, dans les situations etc. et, en même temps, beaucoup de stratifications de toutes espèces, des influences de dehors, des innovations.

L'exposé de l'auteur est accompagné de nombreux extraits de tous les genres de littérature orale résienne.